

Claudia și Arnold Junger

*„Rămâne-n amintire tot
Tot ce a clădit cu noi.”*
(Colegii de muncă ai lui Arnold Junger,
la despărțire)

Când ajung, cu un sfert de oră întârziere, am surpriza să-l găesc pe Arnold Junger așteptându-mă în fața blocului, fără umbra vreunui reproș, cu brațele deschise și zâmbetul pe față și în ochii zglobii. Îi urmez silueta subțire și pașii sprinteni spre apartamentul în care ne așteaptă Baba (nume de alint, „păpușă”, în maghiară), Claudia, născută Gidali. Inițial, convenisem să înregistrez amintirile lui Ali, diminutiv de la Arnold, ca fost elev al Liceului Israelit, dar am abandonat rapid făgașul stabilit. Conversația, în care Ali și Baba își dădeau replici și se completeau reciproc, s-a desfășurat printre lacrimi, dar și mai multe râsete.

Am emigrat în Israel în anul 1985, la vârsta de 59 de ani, împreună cu soția mea, Baba, 54 de ani, cu fiul nostru, Adi, 16 ani, și cu tatăl lui Baba, o lună înainte să împlinească 95 de ani. Din nenorocire, el a murit la două zile după ce am sosit. Fiica noastră, Erica, trăia deja în Israel, la fel ca majoritatea rudelor. Primii doi ani am stat lângă Ierusalim și am învățat limba destul de repede, pentru că aveam deja cunoștințe din liceu. Primul meu loc de muncă a fost la o mare fabrică de pâine din Ierusalim, iar după aceea am fost angajat în Haifa la *Hevrat Hașmal* (Societatea de electricitate). Între timp, soția a făcut un curs de contabilitate și a lucrat și ea. Ne-am încadrat în muncă aproape bătrâni, dar cu viitorul în față! Familia s-a înmulțit, fiica mea s-a căsătorit, are patru fete, care de acum au toate bacalaureat, două sunt deja la Universitate. Băiatul a studiat la Universitate, s-a căsătorit și el și are doi copii.

Viața era frumoasă la Timișoara

Sunt născut în Dej, în 1927. Ne-am mutat la Timișoara când tata a fost transferat, de la Cluj, la fabrica de pantofi care era filiala renumitei fabrici din Cluj, *Dermata*, concurenta fabricii din Cehoslovacia. La trei ani am intrat în prima instituție evreiască, în grădinița de copii din cartierul

Fabric, iar la școala primară evreiască i-am avut ca învățători pe domnul Székely și pe doamna Kaufteil. Pe vremea aceea, în Timișoara trăiau peste 10.000 de evrei, în majoritate comercianți și industriași, multe familii fiind la un nivel mai ridicat decât nivelul mediu de trai.

În Timișoara au existat pe vremuri multe lăcașuri de rugăciune: Sinagoga mare din Fabric, Sinagoga mare din Cetate, de pe strada Mărășești, Sinagoga din Iosefin, de pe strada Fröbl¹, Sinagoga Ortodoxă din strada Ion Creangă, unde mergeam cu tata la rugăciune. Sinagoga evreiască spaniolă era micuță, dar foarte frumoasă. Erau două *ieșivot* mari, școli de educație religioasă. Una în Fabric, alta în Iosefin. Erau mulți evrei ortodocși, adică foarte religioși. Noi țineam Șabatul. Vineri, înainte de masă, duceam oala cu *ciolent*² la brutarul care era lângă sinagogă și sâmbătă aduceam acasă mâncarea bună, pregătită de mama.

Cum se făcea ciolent-ul?

Ali: Cum? În primul rând, trebuia apă. (*Râde*)

Baba: Erica știe. A învățat de la soacra ei și de la cumnate.

Ali: Fasole, carne de gâscă și gât de gâscă umplut și ou fiert. (*Arată zâmbind spre Baba*) Mie doamna nu-mi face!

Baba (*imperturbabilă*): Erica face.

Ali: Mama mea făcea două feluri de *ciolent*. Unul mai consistent, care era masa de bază sâmbătă, cu multă carne, multă grăsime, multă fasole și, alături, într-un vas mai mic, făcea o variantă mai lichidă, o zeamă pentru felul întâi. Brutarul punea totul, vineri după-masă, la cuptor și, până a doua zi, totul fierbea incetisor în oala aia de lut. Erau mulți evrei care făceau acest lucru.

Baba: Și la Deva, la templu, în curte, era un cuptor.

Ali: E o mâncare poloneză, care a fost preluată de evreii așkenazi.

Amândoi părinții mei erau originari din Ardeal. Tatăl meu era din Baia Mare, dar era născut în Cehoslovacia, pe atunci Austro-Ungaria, iar mama era fiica unui potcovar, fierar din Dej. Aveau o viață evreiască mai solidă decât noi, cei din Timișoara. Cei din Ardealul de Nord erau mai evlavioși, în general. Se ținea *cașer*. Și la mine acasă și la Baba acasă, părinții noștri țineau *cașer*. Vineri seara și sâmbăta mergeam la templu, dar nu în fiecare sâmbătă, că era departe și mergeam pe jos. De sărbători, eram la templu. Sâmbăta, toți copiii erau îmbrăcați frumos. Îmi aduc aminte că, odată, bunica m-a îmbrăcat într-o haină la modă pe vremea aceea, cu guler marinăresc, alb și frumos. M-am jucat într-un parc aproape de casa bunicilor și, la un moment dat, a venit brusc o ploaie; eu m-am ascuns pe nu știu unde și, după ce ploaia s-a oprit, am

¹ Ulterior str. Reșița, azi str. Iuliu Maniu.

² *Ciolent* sau *șolet*: mâncare tradițională evreiască, din carne de vită, gâscă sau pui, ouă, orz, cartofi și fasole, gătită la foc mic, de vineri după-amiază până sâmbătă la prânz.

revenit în parc, m-am dat pe un balansoar și am picat în băltoaca cu noroi. (*Răsete*)

Acum îmi amintesc ce s-a întâmplat și la bunica cealaltă, la Baia Mare. Ei aveau o vacă... Bunicul era pantofar, dar aveau o casă țărănească, micuță. Țin minte că aveau un pom de care nu mă desprindeam, că avea pere mari, zemoase, care îmi plăceau extraordinar, dar îmi plăcea și vaca, m-am împrietenit cu ea. Vacile erau duse cu cireada la păscut și după aceea reveneau singure acasă și se opreau în poarta casei. Aveau un îngrijitor pentru o cireadă de sute de vaci. Ce m-am gândit eu, fiind copil de șase-șapte ani: „Hai să-i fac o vizită!” Am găsit-o, m-am urcat pe spatele ei și, când am ajuns la bunica și m-a văzut: *Has vehalila!* Ferească Dumnezeu, să nu cazii! Eram eu puțin neastâmpărat, dar așa e bine la băieți.

Cu părinții vorbeam în maghiară. Părinții erau de cultură austro-ungară, și ai ei, și ai mei. Cu românizarea nu au avut probleme. Tata știa românește, pentru că el lucra cu muncitori români, și la Cluj, și la Timișoara, și se descurca. Mama, mai puțin. Singurul lucru pe care îl știa mama să-l facă pe românește era piața; dar la asta se pricepea enorm! Ea aducea de la piață găștele cele mai grase și cu un ficat mai mare de un kilogram!

Baba: Mama mea, noi aveam servitoare, îndopa găștele acasă. Le aducea, le încăleca și le îndopa, ceea ce acum e interzis.

Ali: La Timișoara, piața era foarte bună, mai ales datorită șvabilor. Ei îngrășau găștele bine și mama le alegea bine!

La Liceul Israelit am avut un corp profesoral deosebit de bine pregătit. În aceeași clădire, dar despărțit de cel unde erau băieții, așa cum era obiceiul atunci, era Liceul Israelit de Fete. Primeam educație generală, dar și evreiască, cu ore de religie și ebraică. Am avut profesori de înaltă clasă, Schwartz și Neumann Marika la matematică, Eisikovits, un profesor excepțional de muzică, Hauben, cunoscător și vorbitor de 16 limbi. Profesorul de gimnastică era neevreu, dar era în relații extraordinar de bune cu elevii și ne pregătea foarte bine. S-ar putea vorbi ore întregi despre acești profesori.

Clasa noastră era renumită în liceu pentru nivelul înalt de știință și cultură al elevilor. Nu pot să uit un test fulger la oral, dat de Neumann Marika. Eram chemați la tablă de Marika să rezolvăm o problemă. I-a luat întâi pe elevii mai slabi și niciunul nu a reușit să rezolve problema. Am rămas noi doi, cei mai buni la matematică, prieteni buni, Leibovici Erwin, care locuiește acum la Kfar Saba, și Arnold Junger. Nici Erwin nu a reușit să rezolve. Am rămas eu, ultimul la tablă. Am rezolvat problema și, atunci, doamna Neumann Marika mi-a cerut carnetul de elev să-mi treacă nota; și, de emoție, în loc de materie, a scris Junger! Asta mi-a rămas ca o amintire din viața mea de bun matematician. Acum, prietenii cu care ne întâlnim să jucăm rummy mă iau peste picior: „Tu nu ai fost matematician, că vedem că nu știi să socotești!”

Din păcate, am rămas foarte, foarte puțini. Pot să număr doar cinci-șase foști colegi care mai sunt în viață, aici sau în România. Toți avem amintiri frumoase legate de Liceul Israelit.

Chiar pe când am intrat eu în liceu, a apărut și tânărul rabin, frumos și elocvent, dr. Ernest Neumann, care terminase cu puțin timp înainte seminarul de rabinat de la Budapesta. În afară de faptul că ne-a învățat și ne-a inițiat în cultura evreiască și în limba ebraică, el a fost animatorul și organizatorul întregii vieți evreiești din Timișoara. Nu a existat sărbătoare la care el să nu fi ținut o predică la templul din Fabric și să nu vorbească, fie pe românește, fie pe ungurește, la un nivel înalt, cu un conținut bogat și cu mare influență asupra congregației. Organiza *seder* în fiecare an, la care am participat chiar și pe vremea când eram în Partidul Comunist și aveam funcție de conducere la Uzina Electrică. În zilele de Iom Kipur mergeam la templu, în secret, în ne-secret.

Baba: O mică paranteză: sunt două seri de *seder*, una o făceam la Comunitate și cealaltă acasă, la tatăl meu, care a trăit până la vârsta de aproape 95 de ani. Dacă tot v-am întrerupt, să vă povestesc, pentru că mi-am adus aminte. Noi eram tineri căsătoriți și am povestit părinților tăi, Getta, că mergem la operă. Ai tăi aveau oaspeți acasă și tu erai mică, așa că ne-au rugat să te luăm și pe tine la operă. După aceea, te-am adus acasă.

M-am distrat mai bine decat acasă, cu musafirii!

Ali: Mie mi-a plăcut foarte mult faptul că rabinul Neumann nu a uitat la niciun *seder* să îl ia la masa centrală pe fiul nostru. Îl urca pe scaun să spună *Ma Niștana*³. Soția mea remarcă totdeauna că, la aceste *seder*-uri, noi, care stăteam în public la masă, beam vin alb, dar băiatul cu rabinul beau vin roșu, din Israel! După ce a mai crescut, au venit și alți copii la rând.

Mulți evrei luau parte la manifestări sportive. Era un club de fotbal, Kadima, care participa la campionatele locale. Noi aveam o echipă de elevi și eram prezenți în fiecare an la meciurile interșcolare de fotbal. Timișoara avea o echipă renumită, de multe ori campioană națională, de polo de apă, ILSA⁴, unde erau mulți evrei în conducere, ca antrenori, ca jucători și ca susținători. Deci viața evreiască mergea cum trebuie. Eu am jucat fotbal în echipa școlii și am practicat tot felul de alte sporturi.

Baba: Să îți aduc aminte: ai sărit de pe pod în Bega!

Ali: Da, am mers spre Turbină, unde era intrarea Begăi în oraș. Acolo, de pe pod, am sărit și am înotat până aproape de granița iugoslavă.

Baba: Bine că nu ai trecut granița! (*Râde*)

Ali: Nu eram singur. Cu mai mulți. Aveam o viață frumoasă. În Timișoara, pe vremea aceea,

³ *Ma Niștana* (ebraică): „Prin ce se deosebește?” Cu aceste cuvinte încep întrebările pe care copilul le pune tatălui în primele două seri de Paști, când se povestește istoria Exodului din Egipt.

⁴ Industria Lânii: societate pe acțiuni, întreprindere însemnată pe harta cartierului Fabric.

locuiau foarte multe naționalități – români, unguri, șvabi, sârbi, bulgari, evrei – și trăiau toți oamenii în pace și prietenie.

În timpul războiului

În '44 Timișoara a fost bombardată.

Ali: Da, eu am fost de față, în oraș, când aviația germană a aruncat bomba pe Catedrală. Eram în centrul orașului și am văzut explozia.

La un moment dat, s-a apropiat de Timișoara, dinspre Belgrad, o brigadă de tancuri germane, ca să ocupe orașul. Majoritatea evreilor din Timișoara s-au urcat în tren și au tras o fugă spre Lugoj⁵, că acolo deja intraseră rușii. Ce s-a întâmplat cu mine? Eu eram în Iosefin, la o mătușă de-a mea. Eram cu bicicleta, eram îmbrăcat așa cum sunt acum: pantaloni scurți, cămașă și aveam un ceas Doxa pe mână. Când s-a răspândit zvonul cu venirea nemților și plecarea evreilor, eu m-am urcat pe bicicletă să fug acasă. Asta era la celălalt capăt al orașului. Când am ajuns acasă, am găsit pe ușă un bilet: *Ali, am plecat la Lugoj, vino după noi. Ce să fac? M-am urcat pe bicicletă și am mers, mers, mers...* Între timp, aviația germană bombarda linia ferată la Topolovăț și la Recaș – acestea sunt două sate în drum spre Lugoj. Și eu merg, merg înainte... Odată apare în față o tanchetă rusească și un ofițer călare. Asta era avangarda rușilor care veneau din Lugoj spre Timișoara. Merg mai departe, 50 de kilometri. Merg, merg, merg și, la un moment dat, vin căruțe de tot felul, mașini Studebaker americane cu ruși, toți veneau dinspre Lugoj spre Timișoara. Ajung cu bicicleta la Lugoj. Unde să te duci la Lugoj? Te duci la templu. Merg într-un templu, mi-am găsit părinții și, când m-au văzut, și nu numai părinții, ci și alții, au strigat: „Cum ai ajuns tu aici și cu ceasul încă pe mână?!” (*Râde*)

Baba: Un unchi de-al meu s-a refugiat din Ploiești la noi, la Deva. El era ceasornicar și s-a dat zvon în țară că la noi este un ceasornicar și toată lumea aducea ceasurile la reparat. Tata fusese dat afară din slujbă, înainte era responsabil la mașini de cusut Singer, în Deva; fratele meu, Bandi, fusese dat afară din școală, așa că amândoi aveau timp. Atâta s-au uitat la unchiul meu ceasornicar, până au învățat meseria și au dat examen de ceasornicar și tata, și Bandi. A venit un rus cu un ceas din ăsta mare, de CFR, cum erau ceasurile de masă, și i-a spus lui tata să îl repare, dar să facă unul mic din el și ce rămâne să îi rămână lui tata! (*Râdem*)

Asta a fost povestea cu ceasul. Alta e cu o mătușă care cosea la mașină și a venit un ofițer rus, cu cămașa așa, îmbrăcată, să îi coase ceva la cămașă. Tata știa rusește, pentru că în Primul Război Mondial fusese în armata Austro-Ungariei și luat prizonier cinci ani în Rusia. I-a

⁵ Vezi, în Anexă, *Date și evenimente istorice cu impact deosebit asupra destinului comunității evreiești din Timișoara.*

spus ofițerului: „Aveți de-a face cu o doamnă, nu se poate așa! Trebuie să o rugați să vă coase și vă dați cămașa jos! Nu merge așa, cu ea îmbrăcată!”

Ali: În orice caz, rușii au venit, au făcut și treburi urâte, dar ne-au salvat viața. Bunicii noștri, ai mei și ai lui Baba, din Dej și din Baia Mare, au murit la Auschwitz, că nu erau în România, ci în Ungaria. Țsta a fost norocul cu Timișoara, și cu Aradul, și cu Brașovul.

Baba: Spune cui ai dat tu ore. A dat ore de matematică și ei au ajuns profesori!

Ali: Am dat ore de matematică la doi elevi din liceu. Tata nu avea slujbă, că a fost dat afară în timpul războiului, și trebuia să fac și eu bani. Am predat lecții de matematică cu mult succes, atât de mult succes, că ăștia doi au plecat în America și au devenit profesori universitari de matematică!

Ați suferit din cauza antisemitismului?

După apariția hitlerismului în Germania și creșterea influenței germane în zonă, situația evreilor s-a deteriorat în Timișoara, dar viața ca atare decurgea totuși oarecum normal.

După 1941, nemții au avut mulți răniți în război și au instalat un spital militar nemțesc în clădirea Liceului Israelit. Eram la școală, chiar la intrarea în liceu, când se oprește o motocicletă cu ataș, cu un colonel și doi militari germani. Coboară colonelul neamț, intră în aula liceului și mă întreabă: „Unde e directorul? Du-te și cheamă-l”. Când a venit directorul Marcus, neamțul, cum erau nemții, se uită la ceas și zice: „Aveți acum 24 sau 48 de ore (nu mai țin minte exact). În acest răstimp trebuie să evacuați liceul”.

Imediat, toată comunitatea, profesorii și elevii s-au apucat să caute soluții. Cursurile au continuat. Clasa întâi era într-un rând sau două rânduri de bănci în sinagoga din Fabric, altă clasă era pe partea cealaltă, în sinagoga mică erau alți elevi ș.a.m.d. Am fost împrăștiați, o perioadă de timp am învățat în mai multe ture, pentru că erau multe clase. Până la urmă, Comunitatea a închiriat o vilă lângă gara din Fabric și acolo am funcționat până la terminarea războiului. A fost o perioadă mai grea, dar ne-am descurcat.

Baba: Și la noi, la Deva, copiii evrei au fost dați afară de la școală. Abia începusem școala, eram în clasa întâi doar de câteva zile, când învățătoarea mi-a zis că ea mă iubește, dar trebuie să plec de la școală, că a venit ordin. A zis că o să-mi dea cărți și tot ce am nevoie. Așa am învățat, împreună cu ceilalți copii evrei, într-o sală; doi-trei formam o clasă, iar profesorii mergeau de la un grupuleț la celălalt. Învățătoarea era o profesoară de muzică, iar directorul, un avocat. A trebuit să dăm examene la Timișoara, dar evreii aveau nevoie de autorizație specială de călătorie. Îmi aduc aminte cum o doamnă a condus un grup de 13 elevi la Timișoara, la examen.

Ali: Am uitat să vă spun că aveam și un profesor de ebraică, pe nume Goldstein⁶, probabil ați auzit de el, a murit înecat cu Struma, în drum spre Palestina. Avea el un obicei – că știi tu cum sunt copiii, când sună de intrare, unii mai discută, mai strigă, mai fac gălăgie în clasă. El, când intra în clasă (era un bărbat frumos, înalt, și noi eram gălăgioși), lua catalogul, îl trântea de catedră și striga *Şeket!* – în ivrit înseamnă *Linişte!*. Atunci l-am numit dom' profesor Şeket. (*Râde*)

Cum a fost cu vasul Struma?

Ali: Nu știu decât din cele citite. Din portul Constanța a plecat un vapor, Struma, cu evrei din România și din Polonia, spre Palestina. Transporta mult mai mulți oameni decât avea capacitate. Vaporul a fost scufundat de o torpilă trasă de nemți sau de sovietici, se pare că erau sovieticii, și s-au înecat toți de la bord, în afară de unul singur.

Dar, apropo de antisemitism. Liceul era în centrul Timișoarei, într-o clădire superbă. Noi, copiii, mergeam după școală pe un câmp, să jucăm puțin fotbal, apoi mergeam acasă. Când veneam de la școală, prima trecere pe bulevard era pe lângă liceul Diaconovici Loga. Acolo luam de obicei prima bătaie. După aceea mergeam mai departe și treceam pe lângă Banația, școala germană, unde e Medicina acum. Acolo ieșea a doua ceată de băieți. Țștia erau nemți hitleriști, erau mai feroce. Așa era atunci, în '38-'39, când mișcarea legionară era în floare.

Trăiam în comunitate de evrei, în general. Unii erau sioniști, unii de stânga, alții de dreapta. Eu am intrat la *Hașomer Hațair*⁷, dar pe urmă m-am împrietenit cu un coleg care era la Betar⁸ și m-am dus la Betar, care era ceva mai de dreapta, ca Likud-ul⁹ de astăzi. Cântam, ascultam prelegeri despre agricultură, ne mai „războiam”, făceam exerciții fizice, ne pregăteam pentru emigrarea în Israel.

Ți-am povestit deja despre sport. Iarna era săniuș și patinaj. Eu patinam foarte bine, făceam figuri. Într-o zi de duminică, eram cu trei prieteni la patinaj și erau și mulți nemți timișoreni, mulți erau hitleriști, îmbrăcați în cămașă maro cu cravată, cu *Hakenkreuz*, svastică. Un grup de nemți din ăștia ne-au atacat. Printre cei la patinoar era și un soldat neamț, originar din Timișoara, cu care am crescut împreună, în aceeași casă. El era într-o formație SS și făcea serviciul militar la Belgrad. A venit acasă la părinți în vizită și a venit și el la patinaj. Când a început busculada aia, între nemții localnici și noi, ăștia m-a văzut, a intervenit și i-a gonit! (*Râdem*). Erau antisemiți, dar fiecare avea evreul lui.

⁶ Vezi evocarea din Anexă: *Profesori de la Zsidlic*.

⁷ Hașomer Hatzair: organizație sionistă de stânga.

⁸ Betar: mișcare sionistă de dreapta, fondată de Zeev Jabotinsky, precursorul partidului Likud.

⁹ Likud: cel mai important partid politic de orientare de dreapta, în Israel

Baba: Eu întotdeauna vin cu niște intervenții care nu au nimic cu Timișoara.

Asta nu e o problemă...

Bunicul meu era foarte religios și mulți veneau la el în sat vineri seara să facă rugăciunea și unii rămâneau și peste noapte la bunici, până la ieșirea din Șabat. Mama mea, când era fetiță, știa să scrie și să citească deja în clasa întâi, era tare isteată.

Odată a venit un preot în sat, în vizită; era catolic, că era sat unguresc. Cine să spună poezia de bun venit? Au pus-o pe evreică, pentru că ea știa. Și preotul a ținut mâna să i-o sărute, dar mama nu a vrut, iar cei de acolo i-au șoptit preotului: *Ez egy zsidó leányka*.¹⁰ La care preotul a spus: *Nem baj, azok is emberek!*¹¹ (*Râdem*)

Bunicii au fost încărcăți în vagoane de vite și duși la Auschwitz. Se pare că trenul s-a oprit și bunicul a putut să coboare un moment și să facă rugăciunea. A fost o fotografie la ziar cu asta. Nu i-a folosit la nimic...

Ali: Apropo de satul ăla, întâmplarea face că am lucrat în apropiere. Era un pod de trecere peste Târnave, unde era centrala termică la care am lucrat, și la capătul podului era satul bunicilor lui Baba. După război, ne-am dus în vizită în satul acela. Am căutat casa în care a stat familia și am văzut o inscripție cu litere ebraice. Și în casă era un loc special, o nișă pentru Tora, pentru că acolo se adunau evreii și se făcea serviciul religios vineri seară și sâmbătă.

Tentația comunismului

Am intrat la facultate în Timișoara. Uniunea Sovietică construia centrale electrice în România, de aceea s-au trimis studenți români în URSS să învețe tehnica necesară pentru punerea în funcțiune a centralelor. Am fost și eu ales. După ce am terminat anul doi de facultate, am fost trimis la Ivanovo, un oraș important, cu o puternică industrie textilă, unde lucrau multe femei. Pe atunci era o zicală: Dacă vrei să te căsătorești, du-te la Ivanovo, că ai fete din care să alegi.

Baba: Soacră-mea îmi tot povestea că veneau băieții și își aduceau fete rusoaice; și ei îi era teamă ca nu cumva băiatul ei să-i aducă o rusoaică.

Ali: Nu i-am adus, ci i-am adus o evreică din Deva, pe care am cunoscut-o la Centrala Electrică la care lucram...

Baba: ...și unde verișoara mea era secretara directorului general și eu am mers în vacanță la ea, când eram studentă. Odată ne-am dus cu trenul la Sovata, la film, și un inginer tânăr, cu motocicletă, a condus pe toată lumea acasă. Pe mine m-a lăsat ultima. Atunci, prin telefon, mi-a cerut mâna de la părinții mei, dar eu i-am spus: „Vino să te cunoască, să te vadă!”

¹⁰ E o fetiță evreică. (maghiară)

¹¹ Nu face nimic, și ei sunt oameni! (maghiară)

Cum au fost cei patru ani la Ivanovo?

Ali: Am învățat, am primit o bursă destul de bună și am avut o viață frumoasă de student, cu toate că acolo se trăia mult mai prost decât la noi. Medicina era la un nivel foarte scăzut, deși noi, studenții străini, eram repartizați la clinica cea mai bună a partidului. Erau foarte puțini evrei în zonă. La Leningrad ne plimbam cu un coleg, tot evreu, pe strada principală, într-o vineri, țin minte, era vineri. Și, la un moment dat, ajungem la un restaurant în subsolul clădirii și pe vitrină scrie pe rusește: *Avem șolet (ciolent)*. Am intrat imediat și am mâncat. Asta a fost un eveniment.

Altă poveste hazlie a fost la un cămin studentesc. Seara, la cantină, m-am așezat la o masă lângă două studente care povesteau toate aventurile amoroase pe... ungurește (*Råde*). Am ascultat eu ce am ascultat, apoi m-am ridicat și le-am spus: „Fiți atente ce vorbiți pe ungurește, că unii mai știu și alte limbi decât rusește”. S-au rușinat fetele...

Nu eram informați despre ce se petrece în lume. Tinerii învățau și făceau sport. De exemplu, eu nu am știut nimic despre procesul medicilor evrei. Dar nimic, deși unii știau că sunt evreu.

Cum ați trecut de la sionism la comunism?

Ali: Păi, foarte mulți au trecut de la sioniști la comuniști, unii la social-democrați, alții la partidul comunist; și am avut mulți colegi care au devenit comuniști, ca și mine. Am citit multă literatură comunistă și m-a cucerit ideea că toți au drepturi egale.

Baba: Era vorba „Stalin și poporul rus libertate ne-au adus”. Că ei i-au învins pe nemți și i-au eliberat pe evrei de sub jugul nemțesc. Din cauza asta au intrat evreii la comuniști, pentru că au fost eliberați de ruși și de comuniști.

Ali: Acum citesc comentarii pe internet, care zic că evreii au adus comunismul în România, dar nu este așa. În schimb, era normal ca evreii să adopte ideile comuniste, care îi apărau de antisemitism. Mai târziu, când au început să-și dea seama de cum se aplică teoria, evreii s-au îndepărtat de aceste idei și de aceea s-a golit România de evreime.

Baba: Eu eram la facultate, la București, și mama era în vizită la mine. Eram pe stradă, când sirenele au început să urle. A murit Stalin! Ne-am oprit timp de minute, pentru că a murit Stalin.

Ali: Am intrat în partid în '45-'46. Devreme.

Prin '81-'82 a murit avocatul Friedländer, președintele Comunității din Timișoara, și răposatul tatăl tău a căutat un nou președinte. M-a întrebat pe mine dacă vreau să devin președinte și am zis da, dar nu se poate, că eu sunt membru de partid și nici nu am ajuns la pensionare. Ca să-i fac pe plac, m-am dus la secretarul municipal de partid și am dat exemplul situației de la Brașov, unde președintele Comunității era membru de partid. Aș fi vrut să accept propunerea domnului

prim-rabin. Tatăl tău avea, din fericire, un renume bun în Timișoara, foarte bun, din toate punctele de vedere. Nu am primit un răspuns direct, dar secretara de la comitetul municipal de partid mi-a zis: „Tovarășul prim- secretar a spus așa: Ori cu noi, ori cu ei” . (*Râdem*). Dar eu am ajutat Comunitatea prin munca pe care am avut-o la Uzina Electrică. Am avut multe comenzi, reparații, extinderi de clădiri... Și toate le-am rezolvat repede și ieftin.

Despărțire cu lacrimi

Ali: Eram un fel de director de șantier, la Uzina Electrică. Eu am fost drept cu toată lumea. S-a lansat o acțiune de electrificare a tuturor satelor din județ, iar eu conduceam instalarea electricității în toate satele din Banat. Am fost și decorat pentru asta. Colegii mei au avut o atitudine foarte corectă față de mine. Am avut o colaborare bună. Am avut un singur caz de antisemitism. Un șef de grupă de lucru din Oravița a scris o scrisoare către Securitate, împotriva mea. Cică i-am tăiat prima lui pentru nu știu ce caz care s-a întâmplat pe zona lui. Nu numai că a făcut reclamație, dar a și scris: „Ce caută jidanii în România, ce caută în conducere?” Era lege contra antisemitismului, dar erai și nu erai pedepsit, era ca și acum în România și mai ales în Ungaria.

Cu o zi înainte de a pleca din România, colegii de lucru mi-au făcut o serbare de rămas bun și, la acea serbare, mi-au dat două poezii scrise pentru mine. Foarte frumoase poezii, chiar emoționante. (*E mișcat până la lacrimi.*) Uite, citește-le, că eu nu pot!

Inginerului Arnold Junger

Moment de plecare (fragmente)

Rămâne-n amintire tot

(...)

Tot ce a clădit cu noi

Iar dacă anii mai suportă

Au fost și satisfacții

Și viața-i bună și frumoasă

Au fost și insuccese

Noi vrem ca el să nu ne uite

Dar azi la despărțire

Din când în când să-și facă loc

Cu fruntea sus el iese

Ca să mai vină „acasă”.

La despărțire de Junger

ne gândim la acel om

(fragmente)

Noi toți când spunem Junger

ce a dăinuit prin vremuri
ca un șef de șantier

De la Prica a preluat
fără multă ezitare
un șantier naufragiat
și l-a pus pe picioare

(...)

Dar prin munca ce-a depus
de neazuri a scăpat
și stătea cu fruntea sus
când era interogat

(...)

Și-a fost nevoit să aleagă
deși nu i-a fost ușor
drumul pe care să meargă

E minunat... V-a fost dor de Timișoara?

Ali: Mi-e totdeauna dor de Timișoara. Totdeauna mi-e dor. Am amintiri plăcute legate de acest oraș.

Baba: Unde ai copilărit și ți-ai petrecut tinerețea...

Ali: Am amintiri plăcute, exact cum am amintiri plăcute și despre Ivanovo. Amintiri despre tinerețe, despre muncă, ați văzut ce au scris tovarășii. Când s-a citit asta la despărțire, am plâns.

Când v-ați hotărât să emigrați?

Ali: Schimbarea a intervenit cu Erica. (*Râde*) În '83, când trebuia să mă pensionezez, eu nu mă mai gândeam că ne vom schimba viața. Erica a adus întorsătura.

V-ați gândit la plecare mai devreme?

Ali: Nu prea.

Baba: Eu nu am vrut, aveam părinți bătrâni, și el și eu.

Ali: A trebuit și noi să depunem formele de plecare în momentul în care Erica a rămas în Israel, fără aprobare. Era în '83-'84. Nu a fost ușor să obținem pașaportul. Am fost convocat la

de-acum spre viitor

Alegând această cale
nu prea roză pentru el
el le știe pe-ale sale
și se duce în Israel

Iar acum la despărțire
toți ce-au fost în jurul său
avem parcă în simțire
gândul de păreri de rău

Dar așa a fost să fie
acum să ne despărțim
poate chiar pentru vecie
de un om ce îl iubim.

Securitate. Rabinul Neumann m-a ajutat mult. A dat niște telefoane unde știa el și, din acel moment, formalitățile s-au accelerat, că altfel mi-a fost teamă că nu îmi dau deloc plecarea.

Baba: Și eu am fost la Securitate, în audiență, și le-am spus: „De ce nu ne crede nimeni că noi nu am știut că fiica noastră nu se întoarce?”

Ali: Toata lumea a bănuțit că noi știam. Dar nu știam!

Baba: Ea și cu prietena ei, Dorith¹², au vrut să meargă în vizită, în Israel, în vacanța de vară; dar aprobarea a venit în vacanța de iarnă. Erica s-a dus singură. Atunci a ieșit decretul lui Ceaușescu, anume că, dacă plecai, trebuia să plătești mii de dolari pentru fiecare an de studenție. Când a apărut decretul, Erica era acolo și și-a spus: „Eu deja sunt aici, pentru mine nu mai trebuie plătit; deci rămân”. Ne-a dat telefon și eu i-am zis: „Erica, ai sosit în București și nu mi-ai spus să vin să te aștept?!” Ea a spus: „N-am venit și nici nu mai vin”.

Așa e Erica, știe ce vrea și o și face. Cum a fost începutul în Israel?

Ali: Am continuat să lucrez aici și am făcut lucruri interesante. Dar, după mine, producție ca la Timișoara n-am dat. Și am avut și eu niște decepții, dar despre asta să nu vorbim. Ca nivel tehnic, este cu mult mai ridicat aici decât în România, însă ceea ce mă deranjează, și nu numai pe mine, este puterea comitetului muncitorilor, a sindicatului, în întreprinderi. Ei hotărăsc totul, nu conducerea întreprinderii. După părerea mea, în mare parte nu e bine.

Baba: Se zice că e stat capitalist și totuși, sindicatele decid.

Este important să păstrezi obiceiurile tradiționale aici, în Israel?

Ali: Eu zic că nu.

Baba: Eu, în România, mergeam la serviciu de Iom Kipur. Plecam la bancă, îl luam pe tata, îl duceam la templu, spuneam acolo ce spun de obicei, îl duceam pe tata acasă și mă duceam înapoi, la serviciu. Aici mă duc mai rar... De *Izkor*¹³, să fac rugăciunea după părinți.

Ali: Eu, de Iom Kipur, mergeam totdeauna la templu, deși era un pericol. Ce pericol? Locul meu de muncă era alături, templul era chiar la ieșirea din biroul meu, ieșeam pe stradă și intram în sinagogă. Când venea ora *Izkor*-ului, ieșeam la poartă, stăteam de vorbă cu portarul și, când vedeam că e liniște pe stradă, nu trece nimeni, ieșeam afară și intram în sinagogă.

Care era pericolul?

Baba: Să nu-l vadă.

¹² Vezi interviul cu Dorith Weinrauch.

¹³ Rugăciunea pentru morți. În timp ce se spune această rugăciune, rămân în sinagogă doar cei care au pierdut rude de gradul întâi.

Ali: Nu era decât *un* pericol mare: directorul întreprinderii. Timp de mulți ani, director a fost Schauer, originar din Arad. Era evreu și un om hărțuit de minister, că era și evreu și director; și atunci, el trebuia să fie curat ca lacrima. Țsta era pericolul. Altceva nu. Ai văzut ce scrie aici, în poeziile de la despărțire. Colegii m-au iubit. Puteai să fii evreu, toată lumea știa că ești evreu. Era clar. Deci nu identitatea era pericolul, ci atașamentul la comunitate, să zic așa, la identitatea iudaică. Eu zic așa: oriunde ajungi cu credința ta de evreu, oriunde ești, rămâne cu tine.

Umor și voie bună

Nu ați amintit de problemele de aprovizionare în anii '70-'80.

Ali: N-am avut probleme. Eu lucram la țară, la electrificarea satelor. Lucram fără ciubuc, dar de-ale mâncării găseam la sat. Nu am avut probleme de aprovizionare.

Baba: Iar Bandi, fratele meu, a lucrat la centrul de aprovizionare a alimentarelor la Timișoara. Și el ne procura câte ceva. Iar pui luam de la Comunitate.

Ați ținut cașer acasă?

Ali: Nu, dar luam carne de la Comunitate. Nu ne conformam cu totul tradiției, că pomul de Crăciun venea de la țară.

Ați sărbătorit și Hanuca și Crăciun?

Baba: Erica s-a îmbolnăvit, era foarte bolnavă. Și atunci ne-am gândit să aibă și ea, cum au ceilalți copii.

Ali: Din punct de vedere alimentar, nu aveam probleme. Am o poveste dulce, mie mi-a plăcut. La 6 dimineața, mă trezeam să mă duc la coadă, să cumpăr lapte pentru copii. În fiecare zi. După aceea, am venit în Israel și, după un an-doi, am mers în vizită la Timișoara și am stat la cumnatul meu, Bandi, și la soția lui, Luci.

Baba: Înainte locuisem aproape de Bandi, în aceeași zonă de cumpărături.

Ali: Și stăteam la Bandi și de acolo era aproape magazinul acela, unde făceam zi de zi...

Baba: ...de dimineață...

Ali: ...coadă la lapte.

Baba: Ei acum nu consumă, Luci avea nevoie de lapte numai la făcut cozonac.

Ali: Ei, și mă duc într-o zi să cumpăr lapte.

Baba: Luci te-o trimis.

Ali: (*către mine, râzând*) „Luci te-o trimis.” Nu se poate cu ea... Tot mă întrerupe! Deci, mă duc, stau la rând, înca era vremea când se făcea coadă. Stau, stau și, la un moment dat, vine

un fost vecin de bloc și spune: „Ce-i, domnu' inginer, vi s-a făcut dor de coadă?” (*Râdem toți în hohote*)

Baba: Asta e adevărat, dar mai e și un banc. Se pune lumea la rând, când încă nu era deschis magazinul. Unul întreabă: „Ce se dă aici?” „Nu știm, dar sigur o să se dea ceva.”

Ali: Mie mi-a plăcut bancul ăla cu Ceaușescu, cel mai mult: Stă lumea la rând...

Baba: ...pentru pașapoarte...

Ali ...și, la un moment dat, trece Ceaușescu cu mașina. Vede coada mare, coboară, se duce la rând și întreabă: „Ce e aici?” „Păi, noi stăm pentru pașapoarte.”

Baba: Nu-i așa bancul!

Ali: Ba așa-i. Și atunci, când a văzut lumea că Ceaușescu stă la coadă la pașapoarte, lumea a început să plece...

Baba: ... Dacă el pleacă, noi rămânem. (*Râdem în hohote*) Erau foarte multe bancuri. Hai să vă mai spun! Invită unul pe...

Arnold Junger, împreună cu Sharon, nepoata lui, la vizionarea unei diaporama despre Liceul Israelit.

Interviu realizat de **Getta Neumann**, Haifa, Israel, noiembrie 2012. Publicat în volumul "Destine evreiești în Timișoara. Portretul comunității din perioada interbelică până azi". Editura Hasefer 2014